

reduction in State funding for education, physical culture and sports; reduction of number of organizations and institutions and recreation activities with adults, youth and children.

It is noted that reform of higher education poses new requirements for future teacher's training at pedagogical Universities of Ukraine in the XXI-th century. It should be support of mankind's values, use of modern educational technologies, inclusive and informational ones, guarantee of self-development of personality. One of conditions of these tasks is implementation of experience of skilled teachers, training at pedagogical Universities of Ukraine in mentioned period.

Historical and pedagogical sources indicate that since the middle of the 90-ies of the 20-th century after a recession, experts have become more interested in development of materials for further preparation of future teachers of physical culture. Their researches, investigations, methodological and practical recommendations to improve the process at faculties of physical education at educational institutions of Ukraine constantly appear at pages of scientific and pedagogical press. At the beginning of the 21-st century appear new editions with the aim of further perfection of skills of mentioned pedagogues.

Keywords: teacher, teaching, upbringing, preparation of teacher of physical culture.

УДК 373.4.033+373.4.016

Войтович А. Ю.*

ФОРМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглядаються основні форми екологічного виховання молодших школярів у другій половині ХХ століття, аналізуються особливості досліджуваного періоду щодо впровадження та використання форм екологічного виховання на певному етапі. Особлива увага звертається на традиційні та новітні форми, їхнє змістове наповнення, виховний екологічний потенціал. Визначено основні тенденції у розвитку еколого-натуралістичної освіти у початковій школі; з'ясовано сутність та специфіку основних виховних інституцій щодо організації екологічного виховання; проаналізовано методи та засоби екологічного виховання; акцентовано на важливості спеціальної підготовки педагога до роботи з молодшими школярами щодо формування у них екологічного світогляду.

Ключові слова: форми, екологічне виховання, молодші школярі, природа, нові технології, екологічний світогляд.

Одним із стратегічних напрямків розвитку сучасної системи освіти у нашій країні є формування екологічної культури особистості, виховання у кожного школяра позитивного ставлення до навколишнього світу, бо порушення рівноваги у системі «природа – людина» загрожує усьому живому на Землі. Реалії сьогодення переконливо доводять, що кожна людина тим чи іншим способом несе відповідальність за якість життя на Землі. Ось чому таким важливим є формування емоційно-естетичного, духовного світу людини, де переважає почуття співпереживання до всього живого. Людина є невід'ємною частиною природи її життєдіяльність повною мірою залежить від благополуччя природного середовища. Проте ХХ ст. характеризувалося різкими порушеннями рівноваги природного середовища.

Розпочинати процес екологічного виховання та формування екологічного світогляду слід з раннього дитинства. Школа як важлива начально-вихована інституція має у цьому сенсі важливу місію та володіє достатньо добрим педагогічним інструментарієм.

Метою статті є розкриття сутності та змісту форм екологічного виховання учнів початкових класів у виховній роботі загальноосвітньої школи другої половини ХХ століття.

* © Войтович А. Ю.*

Екологічне виховання молодших школярів у другій половині ХХ століття активно досліджується в українській педагогіці. Цій проблемі присвячено низку робіт (Т. Ковальчук, В. Онищук, Л. Нарочна, А. Охріменко Н. Пустовіт, Л. Різник, Л. Руденко, Г. Ткачук, Н. Смолянук, О. Шаповал, І. Костицька та ін.), у яких автори розглядають основні форми екологічного виховання молодших школярів у цьому періоді, простежують специфіку етапів досліджуваного періоду щодо впровадження та використання форм екологічного виховання, приділяючи значну увагу традиційним та новітнім формам, описуючи технологію їхньої підготовки та проведення.

Слід зазначити, що окреслений період дослідження в методологічному плані неоднорідний. Зрозумілими є в зв'язку з цим різні форми екологічного виховання в межах цього періоду. Так, для 50-60-тих років ХХ століття характерні навчальні екскурсії, діяльність первинних організацій товариств охорони природи і відділень охорони природи факультетів громадських професій, для 70-80 років – комплексні польові практики, діяльність народних університетів охорони природи, загонів, дружин і клубів охорони природи, фенологічні пункти. Серед форм екологічного виховання в цей період А.Волкова виділяє «школу екологічних знань». Її завдання полягає «в систематичній цілеспрямованій пропагандистсько-роз'яснювальній роботі, яка сприяє усвідомленню учнями суті взаємодії суспільства і природи, формуванню їх екологічної культури, виробленню діалектико-матеріалістичного світогляду [2, с. 38].

У 50–80 роках спостерігається тенденція на створення учнівських ланок, виробничих бригад в процесі діяльності яких відбувається велика наукова робота еколого-натуралістичного спрямування, в якій безпосередню участь беруть позашкільні заклади освіти відповідного напрямку. Ця ж тенденція зберігається і в наступні десятиріччя. Увага до позашкільної еколого-натуралістичної освіти підкріплюється в періоди реформування освіти та прийняття ряду постанов з метою координації прагнень шкіл, різних організацій та установ по формуванню профорієнтації учнівської молоді.

Для 70–90 років ХХ століття характерне «введення екологічних знань до курсів навчальних предметів з одночасним посиленням їх практичної спрямованості в різноманітних формах» [4, с. 162]. Головною організаційною формою природоохоронної роботи в 70-ті рр. ХХ ст. стали станції юних натуралістів [16, с. 19]. Набули поширення в цей час учнівські виробничі бригади, які часто мали в своєму складі секції шкільних лісництв та охорони рослин [16, с. 19], а також ігрові форми роботи. На важливості гри наголошує А. Волкова, позаяк у грі проявляється фантазія, започатковуються проекти, гіпотези, які згодом реалізуються в життєвій діяльності, науковець виділяє рольові, ситуативні, ділові ігри [2, с. 20]. Їхнє застосування в початковій школі теж не викликає сумнівів.

Для кінця ХХ століття характерне удосконалення традиційних форм і методів екологічного виховання молодших школярів, а також запровадження новітніх технологій. Найголовнішою тенденцією у розвитку еколого-натуралістичної освіти у сучасних умовах є її багатоваріантність форм, методів і прийомів, утвердження гідності кожного учня; введення у навчально-виховний процес позашкільної еколого-натуралістичної роботи актуальних сучасному реформуванню системи освіти інноваційних підходів, котрі передбачають оновлення структури і змісту позашкільної освіти, зростання її ролі як центральної ланки загальної системи освіти. Як зазначає В. Вербицький, на цьому етапі деякі традиційні форми природоохоронної діяльності, «зелені», «голубі» патрулі відходять від заполітизованих шаблонів примусовості, рапортування до усвідомленого проведення, не епізодично, а регулярно, конкретної роботи [1, с. 20].

Останнє десятиліття ХХ століття позначене «звільненням» від ідеологічних догм комунізму і поверненням до справді наукових підходів у науці в цілому, у педагогіці

зокрема, що й зумовило екоцентричний підхід у тому числі у формах екологічного виховання молодших школярів.

Найголовнішою тенденцією у розвитку еколого-натуралістичної освіти у сучасних умовах є її багатоваріантність форм, методів і прийомів, утвердження гідності кожного учня; введення у навчально-виховний процес позашкільної еколого-натуралістичної роботи актуальних сучасному реформуванню системи освіти інноваційних підходів, котрі передбачають оновлення структури і змісту позашкільної освіти, зростання її ролі як центральної ланки загальної системи освіти [1, с. 34].

На основі природознавчого, екологічного, народознавчого виховання розробляються та впроваджуються нові навчально-виховні моделі, форми, які ґрунтуються на надбаннях української та світової науки еколого-натуралістичного спрямування, на традиціях та звичаях українського народу [там само, с. 36].

Основними формами екологічного виховання молодших школярів досліджуваного періоду виступають екологічні маршрути, екскурсії, походи в природу, робота по озелененню вулиць, скверів, парків, прибирання територій освітніх установ. Це сприяє розвитку екологічних знань, набуттю екологічних умінь і навичок, вихованню екологічної культури і дбайливого ставлення учнів до природи рідного краю. Такі форми роботи дозволяють молодшим школярам глибше ознайомитися з природою рідного краю, рослинним і тваринним світом, побачити навколишню красу і дають можливість поділитися своїми враженнями.

Н. Смолянюк, досліджуючи організацію природничої освіти молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах України (друга половина ХХ століття), до основних форм реалізації природничої освіти відносить предметні уроки, спрямовані на отримання знань у ході безпосередньої роботи з предметами природи, розвиток умінь спостерігати, аналізувати; уроки пояснювального читання, під час яких молодші школярі читали статті, оповідання природознавчого характеру, що сприяло розширенню кругозору учнів, формуванню навичок самостійної роботи з книгою, прагнення до глибокого пізнання природи; узагальнювальні уроки, що мали на меті систематизувати й закріпити знання, отримані учнями при вивченні теми, привчали їх до більш широких узагальнень, дозволяли встановлювати нові зв'язки між засвоєними поняттями та уявленнями; нетрадиційні уроки (інтегровані уроки, уроки-подорожі рідним краєм, уроки-прес-конференції, уроки-змагання, театралізовані уроки, уроки-концерти), орієнтовані на інтелектуальне й емоційно-ціннісне сприймання дитиною навколишньої природи, самовираження учнів у різних видах навчально-пізнавальної діяльності [13, с. 7].

Традиційні форми навчання й виховання є ефективними також для екологічного виховання молодших школярів. Це передусім бесіди, диспути, лекції, зустрічі за круглим столом, батьківські конференції, огляди-конкурси, шкільні олімпіади, що проводяться на базах кращих загальноосвітніх шкіл і додаткових освітніх установ за участю учителів, батьків, викладачів вишів з екології.

У формуванні екологічних знань, умінь, навичок і вихованні екологічної культури молодших школярів велику роль відіграє суспільно-корисна праця природоохоронного характеру : посадка дерев, квітів, захисних смуг і догляд за ними; робота на навчально-дослідній ділянці тощо. Молодших школярів у весняний і осінній час потрібно залучати до посадки дерев, квітів, захисних смуг, догляду за ними, що сприятиме придбання знань, умінь і практичних навичок природоохоронної роботи, привчатиме їх до самостійності.

Велику допомогу у формуванні бережливого, гуманного ставлення до природи і вихованні екологічної культури молодших школярів надають засоби масової інформації (телебачення, радіо і інтернет). Поширеною є практика перегляду телепередач екологічного характеру, що сприяє формуванню екологічної свідомості,

мислення і вихованню свідомого і відповідального ставлення молодших школярів до природи.

Позитивний вплив на розвиток екологічних знань і вихованню екологічної культури молодших школярів мають навчальні кінофільми, присвячені екологічній освіті і вихованню юних екологів. Під час заняття слід практикувати показ навчальних кінофільмів, у яких діти беруть активну участь в природоохоронній роботі, надають допомогу в озелененні вулиць і скверів.

Особливе місце в організації екологічного виховання молодших школярів належить екскурсіям (Г. Пустовіт, Л. Нарочна), під час яких завдяки безпосередньому спостереженню об'єктів пізнання створюються найкращі умови для розв'язання освітніх, виховних і розвивальних завдань екологічної освіти, для набуття дитиною особистісно-значущого досвіду природоохоронної діяльності. На важливості екскурсій у природу наголошував ще К. Ушинський; учений зазначав, що місцева природа має такий вплив на формування особистості, який може зрівнятися лише з впливом педагога, а день серед полів і гаїв вартий тижнів звичайного навчання [17].

Однією з ефективних форм екологічного виховання молодших школярів є природоохоронні проекти. Дослідниця цієї форми роботи С. Совгіра вважає, що результатами проектів є: благоустрій місцевості; створення парку, алеї; уміння знаходити правильні рішення у складній екологічній ситуації й оцінювати їх; навички володіння методикою проведення природоохоронних заходів. Технологія проектної природоохоронної діяльності передбачає 5 етапів: підготовчий, збір необхідної інформації, визначення напрямів діяльності, діяльнісний, презентація й оцінювання результативності проекту [14].

Простір для екологічного виховання молодших школярів забезпечують й інші форми роботи: гуртки, виставки, конкурси, свята, факультативні заняття, позакласне читання художньої та науково-популярної літератури, організація роботи «живих куточків», шкільних краєзнавчих музеїв, зустрічі тощо, на яких ми зупинятися не будемо. Зауважимо лише, що ці форми роботи характерні на всіх етапах досліджуваного періоду, їх можна вважати традиційними для другої половини ХХ століття, змінювалися лише змістові модулі.

Дослідження дало можливість дійти до висновку про тенденцію до розширення комплексу форм зазначеного напрямку виховання з розвитком педагогічної науки і практики. Крім цього, можна відстежити тенденцію до поступового наростання комуністичних форм виховання від середини ХХ століття до кінця 80-х рр. ХХ століття; натомість після цього стали поступово входити в практику екологічного виховання новітні форми, засновані на інтерактивних методах екологічного виховання, більш різноманітною стала екологічна наочність.

Аналіз науково-педагогічних праць засвідчує, що у другій половині ХХ століття важливу роль для екологічного виховання молодших школярів мали ілюстрація та демонстрація конкретних природних предметів і явищ із використанням натуральних (живі об'єкти – тварини, комахи, рослини, неживі об'єкти – гербарії, скелети, колекції, препарати, зразки гірських порід, ґрунтів і мінералів тощо) та штучних (моделі, аплікації, муляжі, різноманітні навчальні допоміжні матеріали – компас, магніт, метеонабір тощо, навчальні кінофільми, кінофрагменти, діафільми, діапозитиви, слайди; таблиці, картини, ілюстрації, схеми, карти, атласи; зошити з друкованою основою) видів наочності.

У рамках екологічного виховання та формування відповідного природоохоронного світогляду педагогами приділяється значна увага традиційним та новітнім формам екологічного виховання молодших школярів (диспути, екологічні акції, ігри-візуалізації, уроки доброти, уроки мислення в природі, КВК, вікторини, конкурси, проблемні ситуації, мовні логічні завдання, екологічні виставки, експозиції, тижні екологічної

творчості, екологічні свята, виставки, екологічні казки, екологічні стежини, спостереження, пошуково-дослідницька робота тощо).

Вивчення психолого-педагогічної спадщини дало можливість зробити висновок про те, що в досліджуваній період величезного значення в організації екологічного виховання молодших школярів надавалось особистості вчителя, вдосконаленню його професійної майстерності.

Перспективами подальших досліджень є: взаємодія сім'ї та школи щодо формування екологічного світогляду дитини; компаративний аспект екологічного виховання; застосування нових освітніх технологій в екологічному вихованні молодших школярів.

Література:

1. Вербицький В. В. Розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (1925–2000 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. В. Вербицький. – К., 2004. – 48 с.
2. Волкова А. С. Екологічне виховання школярів / А. С. Волкова. – К., 1985. – 46 с.
3. Ковальчук Т. В. Завдання, форми і методи екологічного виховання / Т. В. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів, 2003. – Вип. 29. – Част. 2. – С. 33-42.
4. Костицька І. М. Проблеми екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці роботи шкіл України (1970-1990 рр) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Костицька Інна Миколаївна. – Київ, 1995. – 198 с.
5. Нарочна Л. К. Як працювати з підручником «Природознавство» для 3 класу / Л. К. Нарочна // Початкова школа. – 1971. – № 12. – С. 50-59.
6. Онищук В. О. Природоохоронна робота у 3 класі / В. О. Онищук // Початкова школа. – 1974. – № 7. – С. 42 – 51.
7. Охріменко А. М. Питання охорони природи у темі «Рослини лісу» / А. М. Охріменко // Початкова школа. – 1974. – № 3. – С. 47-52.
8. Пустовіт Г. Організаційно-педагогічна структура гурткової роботи з екології в позашкільних закладах / Г. Пустовіт // Рідна школа – № 8-9. – С. 9-14.
9. Пустовіт Н. Екологічні задачі, ігри та вікторини : навч посіб. / Н. Пустовіт, З. Плечова. – К. : Наук. думка, 1995. – 72 с.
10. Різник Л. Народні традиції ставлення до природи як метод екологічного виховання / Л. Різник // Початкова школа. – 1998. – № 7. – С. 23-24.
11. Руденко Л. Народні традиції в екологічному вихованні учнів / Л. Руденко // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 38 – 40.
12. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 324 с.
13. Смоляннюк Н. М. Організація природничої освіти молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. М. Смоляннюк. – Х., 2010. – 20 с.
14. Совгіра С. В. Ефективні форми природоохоронної роботи [Електронний ресурс] / С. В. Совгіра. – Режим доступу : dspace.udpu.org.ua.
15. Стасюк Л. П. Українські народні традиції як етнічне джерело екологічного виховання учнів кінця ХІХ – початку ХХ століття / Л. П. Стасюк // Проблеми педагогічних технологій. – 2003. – № 3-4. – С. 34-38.
16. Ткачук І. В. Природоохоронна робота у школі / І. В. Ткачук // Початкова школа. – 1971. – № 9. – С. 17-20.
17. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : у 2 т. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – 488 с.
18. Шаповал Л. М. Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів України до природоохоронної роботи в школі (50-80-ті рр. ХХ ст) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шаповал Лариса Миколаївна. – Х., 2000. – 217 с.

Войтович А.Ю.

ФОРМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX СТОЛЕТИЯ)

В статье рассматриваются основные формы экологического воспитания младших школьников во второй половине XX века, анализируются особенности исследуемого периода относительно внедрения и использования форм экологического воспитания на определенном этапе. Особенное внимание обращается на традиционные и новейшие формы, их смысловое наполнение, воспитательный экологический потенциал. Определены основные тенденции в развитии эколого-натуралистической образования в начальной школе; выяснена сущность и специфика основных воспитательных институций относительно организации экологического воспитания; проанализированы методы и средства экологического воспитания; акцентировано на важности специальной подготовки педагога к работе с младшими школьниками относительно формирования у них экологического мировоззрения.

Ключевые слова: формы, экологическое воспитание, младшие школьники, природа, новые технологии, экологическое мировоззрение.

Voitovych A.Y.

FORMS OF ECOLOGICAL UPBRINGING OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN
(THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY)

The article deals with the main forms of ecological upbringing of junior schoolchildren in the second half of the XX-th century. It analyzes the peculiarities of implementation and usage of ecological education at a definite stage within the limits of investigated period. Particular attention is drawn to traditional and up-to-date forms, their subject matter and educational ecological potential.

The research shows specific character of stages within the limits of investigated period as implementation and usage of ecological education (environmental routes, excursions, hiking, work on making green areas, landscaping of streets, public gardens, parks and so on). A special attention is given to traditional and up-to-date forms of ecological education at primary school – disputes, environmental campaigns, visual games, lessons of kindness, lessons of thinking on the open nature, quizzes, contests, problem situations, logical tasks, environmental exhibitions, expositions, weeks of ecological creative work, environmental festivals and so on. It is proved that improvement of forms and methods of environmental education and introduction of original forms and methods can solve the problems of ecological education at primary school.

An important tendency in development of ecological education in modern conditions is its value-based approach, the increase of role of a school as central link in general system of education.

Keywords: forms, ecological upbringing, junior schoolchildren, nature, new technologies, ecological world view.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.

УДК 37.037:371.71

Дембровська Г. М.*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядаються основні положення педагогічних ідей видатного українського педагога В. Сухомлинського стосовно фізичного виховання та здоров'я як визначального фактору успішного навчання і своєчасного розвитку молодого покоління. Такі важливі питання висвітлені крізь призму поглядів та міркувань науковця щодо залежності духовного, морально-етичного життя та культури розумової праці від фізичного розвитку та здоров'я дітей. Розкрито роль педагогічної спадщини В. Сухомлинського при висвітленні ним значущості правильного фізичного виховання та збереження здоров'я молодого покоління як невід'ємної частини всебічного гармонійного розвитку дітей.

Ключові слова: покоління, фізичне виховання, педагог, здоров'я, стан.

* © Дембровська Г. М.*